

Krušelj ovom knjigom argumentirano pokazuje kako teror proizvodi terorizam i osuđujući oba pokušava dati poruku za sadašnjost i budućnost. Knjiga Ž. Krušelja baca novo svjetlo na ovaj dio ne samo koprivničke već i hrvatske, pa i šire europske povijesti u tome razdoblju, postaje nezaobilazna literatura i izvor svima onima koji će se baviti međuratnim razdobljem hrvatske povijesti, dajući nov i značajan doprinos hrvatskoj historiografiji. Istodobno ona može poslužiti i kao poticaj za istraživanje i drugih segmenata koprivničke ali i šire hrvatske povijesti, pokazujući kako se ozbiljnijim istraživanjima, obradom i objavljivanjem studija i dokumentarne građe iz lokalne povijesti mogu daleko nadmašiti lokalni okviri. Krušeljeva zanimljiva i vrijedna knjiga iz vrlo teškog, složenog i prijelomnog razdoblja koprivničke povijesti 1929.-1941. godine, svjedoči kako bez poznavanja lokalne i regionalne povijesti nema razumijevanja mti nacionalne hrvatske povijesti. Uz više ovakvih knjiga to će i sinteza naše hrvatske povijesti biti će cjelovitija i potpunija.

Zdravko Dizdar

Mark VON HAGEN, *Soldiers in the Proletarian Dictatorship. The Red Army and the Soviet Socialist State, 1917-1930*, Cornell University Press, 1993., 369 str.

Tijekom Februarske i Oktobarske revolucije u Rusiji 1917. vojnici, nezadovoljni i iscrpljeni višegodišnjim ratovanjem, bili su spremni podržati onu političku stranku koja bi osigurala završetak rata. Boljševici su, dajući upravo takva obećanja, bitno pripomogli raspadu carske vojske. U vojsci se osnivaju vojnički sovjeti koji do svih odluka dolaze dogovorom, u suprotnosti s disciplinom i zapovjednom hijerarhijom koja je do tada vladala. Istovremeno se organiziraju jedinice Crvene garde koje su u Petrogradu i drugim gradovima predstavljali prvobitnu vojnu snagu boljševika.

U prvom sukobu s njemačkim snagama na rijeci Narvi jedinice Crvene garde doživjele su težak poraz. Boljševici su shvatili da se takve jedinice nisu u stanju oduprijeti regularnim vojnim snagama. Zato je Crvena garda uskoro raspuštena ili priključena jedinicama redovne vojske.

Početkom građanskog rata boljševici su počeli provoditi potpuno suprotnu politiku - prisiljeni su stvoriti svoju vlastitu vojsku. U nju su masovno primljeni "vojni specijalisti", zapravo časnici bivše carske vojske koji su jedini imali dovoljno stručnog znanja da osiguraju postojanje i razvoj nove Crvene armije. Njih su nadzirali boljševički politički komesari. Pravo služenja u novoj vojsci ujedno je označavalo i punopravnoga građanina nove sovjetske države. Bogati građani nisu mogli biti vojnici na prvoj crti bojišnice, nego su mogli biti korišteni samo u pozadini kao pomoćna radna snaga. Na početku su u Crvenoj armiji služili uglavnom članovi ili pristaše boljševičke partije i radništvo kao podobna društvena skupina. Nakon što se javila potreba za brojčanim jačanjem Crvene armije, u nju su pozivani i seljaci kao najbrojniji društveni sloj Rusije. Osim siromašnog seljaštva, taj društveni sloj smatran je politički sumnjivim, ali je njegovo uključivanje u vojsku bilo neophodno da bi se osigurala pobjeda u građanskom ratu.

Za većinu seljaka služenje u Crvenoj armiji bio je prvi susret s jednom od novih institucija sovjetskog društva, koje je u to vrijeme bilo nedovoljno prisutno na selu. Masovno dezertiranje seljaka bilo je kažnjavano, ali su politički komesari razvili i intenzivnu promidžbu kojom je trebalo "osvijestiti" seljake i dati im političku (ali često puta i stvarnu) pismenost. Boljševici su pri tome pokazali puno više vještine i sposobnosti od svojih protivnika, "Bijelih", koji nisu shvaćali važnost promidžbene i političke djelatnosti u građanskom ratu. Nakon služenja u Crvenoj armiji, seljaci su se vraćali svojim kućama gdje su bili glavni nosioci i širitelji vrijednosti novoga sovjetskog društva. Isto tako, mnogim zapovjednicima Crvene armije je upravo vojna karijera bila odskočna daska za kasnije obnašanje visokih državnih dužnosti.

Nakon završetka građanskog rata i sukoba s Poljskom postavilo se pitanje daljnjeg razvoja Crvene armije. Jedni su smatrali da se nakon završetka rata treba vratiti na vojsku milicijskog tipa koja bi prekinula svaku vezu sa stajaćim vojskama kakve su postojale u kapitalističkim zemljama. Drugi su zbog stalne opasnosti "kapitalističkog okruženja" smatrali da je i dalje neophodna stalna vojska. Oni su držali da je milicijska vojska nemoguća u društvu u kojem većinu vojnih obveznika čini seljaštvo bez izgrađene klasne svijesti. Kako bi seljaštvo poprimilo vrijednosti novog društva bila je potrebna upravo centralizirana vojska. Konačno je prihvaćen kompromis pa su uz stalne jedinice osnovane i milicijske, ali pretežno u industrijskim područjima gdje su popunjavane pravovjernom radničkom klasom.

S demoblacijom koja je uslijedila nakon građanskog rata i teškom gospodarskom situacijom Crvena armija je izgubila na prestižu koji je imala tijekom građanskog rata. Velik dio zapovjednika, posebno nižih, smatrao je da je NEP (Nova ekonomska politika, razdoblje gospodarske liberalizacije tijekom 1920-ih) odgovoran za izdaju revolucije. Teška ekonomska situacija osjetila se i u padu životnog standarda vojnika i zapovjednika Crvene armije.

Nakon novih vanjskopolitičkih kriza 1923. godine ponovno je porastao strah od nove intervencije kapitalističkih zemalja na sovjetsku državu. To je otvorilo put vojnoj reformi koju je proveo novi narodni komesar za vojsku i mornaricu Mihail Frunze. On je zamijenio Trockog koji se na tom položaju nalazio od osnutka sovjetske države. Frunze je ukinuo dvovlašće vojnih zapovjednika i političkih komesara koje je uvedeno tijekom građanskog rata. Uvedeni su jedinstveni činovi za "vojne specijaliste" i komesare. Od lipnja 1924. uvedeno je jedinstveno zapovijedanje postrojbama - komesari više nisu mogli nadzirati zapovjednike nego su se bavili isključivo političkim radom. Uvođenje jedinstvenog sustava zapovijedanja dovršeno je tek 1931. godine. Do tada su novoškolorani kadrovi zamijenili "vojne specijaliste", a određeni broj komesara završio je vojne škole čime je dobio i stručno vojno znanje. Time je stvoren zapovjedni kadar koji će voditi Crvenu armiju sve do Staljinovih čistki sredinom i krajem 30-ih godina. Istovremeno je povećana i kvaliteta života u vojsci.

U razdoblju kada Sovjetski Savez još nije imao razvijenu industriju, upravo je vojska služila kao svojevrsna "tvornica" u kojoj je seljak trebao poprimiti barem neke vrijednosti radničke klase. Crvena armija je imala svoje mišljenje o daljnjem razvoju sovjetskog društva. Ona je podržavala industrijalizaciju koja je započela Prvom petoljetkom jer je samo zemlja s razvijenom industrijom mogla opremiti vojsku modernim sredstvima i naoružanjem, a istovremeno njezine

redove popuniti sve brojnijom radničkom klasom. S druge strane vojska se suprotstavila nasilnoj kolektivizaciji na selu, budući da je ona unosila nezadovoljstvo u seljaštvo koje je još uvijek činilo glavninu crvenoarmejske vojske. Vojska je ipak igrala i bitnu ulogu u kolektivizaciji. U njoj su se npr. školovali traktoristi za buduće kolektivne farme, a otpušteni vojnici su organizirali posebna kolektivna gospodarstva i zajednički kolonizirali istočne dijelove SSSR-a.

Von Hagen je u svojoj knjizi dao opširan pregled političkog razvoja Crvene armije, kao i ulogu koju je ta vojska imala u sovjetskom društvu od osnutka do 1930. godine. Smatram da je nedostatak knjige u tome što ona razvoj Crvene armije uglavnom analizira samo iz perspektive visokih boljševičkih vojnih i civilnih dužnosnika, a manje pažnje pridaje običnom sovjetskom građaninu i njegovoj ulozi u Crvenoj armiji. Kada se govori o Crvenoj armiji, kao o čimbeniku koji je seljaštvu nametao vrijednosti novoga sovjetskog društva, treba uzeti u obzir ono što i von Hagen na 274. stranici naziva *wisdom of stupidity* (mudrost gluposti). Riječ je o sposobnosti seljaka da se zatvori u svoj vlastiti sustav vrijednosti koji nije mogla promijeniti nikakva službena promidžba i nikakva politička nastava. Nakon čitanja ove knjige ostaje dojam da ju je von Hagen pisao pod velikim utjecajem nekadašnje službene sovjetske historiografije i da dobrim dijelom zanemaruje široki otpor ruskog društva na koji su boljševici nailazili pri uspostavi svoje vlasti.

Nikica Barić

Stefan KARNER, *Im Archipel GUPVI. Kriegsgefangenschaft und Internierung in der Sowjetunion 1941-1956*, R. Oldenbourg Verlag Wien-München 1995., 269 str.

Otvaranjem sovjetskih arhiva početkom 1990-ih godina pojavila se mogućnost da povjesničari temeljitije istraže sustav logora koje su sovjetske vlasti uspostavile za njemačke vojnike zarobljene tijekom Drugog svjetskog rata i neposredno nakon njega. Knjiga austrijskog povjesničara Stefana Karnera predstavlja jedan od prvih koraka u tom smjeru.

Za razliku od logora GULAG u kojima su bili zatvoreni uglavnom sovjetski građani, oko 4.000 logora i drugih ustanova GUPVI-a (*Glavnoe upravlenie po delam voennoplennyh i internirovannyh*) bilo je namijenjeno za smještaj tri i pol milijuna njemačkih i ostalih ratnih zarobljenika. Osim njih, u logore GUPVI su slani i mnogobrojni pripadnici njemačke manjine iz zemalja istočne Europe kao i njemački i austrijski građani koje su uhitili Sovjeti nakon završetka rata. Karner navodi primjer Karla Fischera koji je preživio nacističke koncentracijske logore, da bi ga 1947. u Linzu uhitili Sovjeti kao trockista i poslali u logor na 15 godina prisilnog rada. Fischer se vratio u Austriju 1955. i od posljedica loših uvjeta života u logoru umro 1963. u 44. godini života. Sličan je i slučaj visoke dužnosnice austrijske vlade Margarethe Ottilinger koju su Sovjeti oteli 1948. Vratila se u Austriju 1955. teško narušena zdravlja. Na okupiranom području Njemačke i Austrije Sovjeti su hvatali bivše pristaše nacističkog režima i ostale koje su smatrali politički nepodobnima, pri čemu je bilo i tragikomičnih slučajeva. Tako je jednom prilikom zabunom uhićen jedan vlakovođa (*S-Bahn Führer*),